

Wstęp

Istotnym elementem życia jest to, że ludzie opowiadają historie o sobie samych, innych osobach i świecie, który ich otacza. W narracjach tych często pojawiają się luki w wiedzy, którą jednostka dysponuje. Bywają one uzupełniane informacjami bez pokrycia, zgadywaniem bądź konfabulacjami, czyli błędnie ugruntowanymi przekonaniem. Od wielu lat fenomen konfabulacji stanowi jedną z intrygujących zagadek badawczych. Początkowo traktowano go jako rodzaj ułomności ludzkiej i próbowano wyjaśniać poprzez odwołania do przypadków patologii neuronalnych. Obecnie jest on dość dobrze rozpoznany zjawiskiem, które badają nie tylko patologowie, neurobiologowie, ale również psychologowie, epistemologowie i kognitywiści.

Epistemologia i kognitywistyka okazały się inspiracją do podjęcia zadania badawczego polegającego na przedstawieniu bardziej złożonego obrazu konfabulacji niż dotąd proponowany. Refleksja badawcza dotycząca konfabulacji stała się celem książki *O konfabulujących umysłach. Analiza kognitywistyczna*. Została ona przeprowadzona na podstawie najnowszych wyników badań z zakresu psychologii, neuronauki oraz filozofii umysłu.

Zadaniu temu służy również struktura książki. Część I zatytułowana „Zagadnienie konfabulacji – analiza pojęciowa” przedstawia badania nad konfabulacją z perspektywy współczesnych badań epistemologicznych oraz wybrane wątki kognitywistyczne. Problematykę tę omawiam w trzech pierwszych rozdziałach, które prezentują kwestie niezbędne do pełnego zrozumienia tytułowego zagadnienia. Rozpaczynam od omówienia problemu błędnych przekonań, które opieram na stanowisku Alvina Goldmana, jako epistemologicznie dogodnym punkcie wyjścia do analizy fenomenu konfabulacji. Jako rozszerzenie tego ujęcia prezentuję klasyfikację błędnych przekonań Daniela C. Dennetta i Ryana McKaya (rozdział I). Ważniejsze jednak jest stanowisko Williama Hirsteina, który badał zjawisko konfabulacji, ale traktował je jako szczególny

wariant zachowań patologicznych, co – w moim przekonaniu – nie wystarczy do pełnego zrozumienia tego rodzaju ludzkich zachowań (rozdział II). Hirstein nieprecyzyjnie określił jednak właściwości i kategorie konfabulacji, toteż w toku analizy epistemologicznej nasuwa się spostrzeżenie, że przypadki konfabulacji nie ograniczają się do zachowań patologicznych – konfabulują bowiem także ludzie bez dysfunkcji procesów poznawczych. Poprzez wstępną krytykę stanowiska Hirsteina proponuję zatem poszerzenie pojmowania zjawiska konfabulacji o tzw. konfabulacje normalne. Propozycji tej towarzyszy również próba ich wstępnej kategoryzacji. Umożliwia ona nie tylko dokładniejszą charakterystykę pojmowania konfabulacji, ale daje podstawy do wyróżnienia ich odmian oraz sposobów ich wyjaśniania (rozdział III). Zaproponowana typologia przypadków naturalnego konfabulowania pozwala na wyróżnienie pięciu typów konfabulacji ze względu na: rodzaj procesu poznawczego, lokalizację czasową, przedmiot konfabulacji, formę konfabulacji oraz typ procesu konfabulowania. Omawiam również proces i ściśle z nim powiązane mechanizmy konfabulowania oraz zestawiam konfabulację z takimi fenomenami epistemicznymi, jak kłamstwo, fikcjotwórstwo i samooszustwo.

Część II zatytułowana „Zagadnienie konfabulacji – zastosowania” w pierwszej kolejności prezentuje konfabulacje pamięciowe jako szczególnie istotne w generowaniu treści konfabulacyjnych. Ze względu na przypadki błędów pamięciowych w zdrowych systemach poznawczych można wyróżnić trzy tryby konfabulowania: wypełniający, scalający i addytywny (rozdział IV). Istotnym uzupełnieniem tych treści jest rozdział V, w którym omawiam konfabulacje socjocentryczne, jakie można zestawzić z teorią Mind-Reading Barona-Cohena, czyli teorią „czytania w umysłach”. Szczególnie ważne wydaje się jednak podmiotowe i świadomościowe uwarunkowanie zjawiska konfabulacji. Omawiam je w rozdziale VI, gdzie odwołuję się m.in. do poglądów Neissera (konceptji pięciu rodzajów „ja”) oraz Dennetta (idei jaźni jako środka „narratywnej ciężkości” oraz orwellowskiego i stalinowskiego modelu świadomości). Ponadto przedstawiam zagadnienie statusu argumentu homunkulusa wobec krytyk wykonawczych teorii pamięciowych, które opisuje Gianfranco Dalla Barba. Pracę zamyka kwestia biologiczno-ewolucyjnego statusu fenomenu konfabulacji, którą traktuję jako szczególnie przypadek egzaptacji, czyli formy wytworzonej ewolucyjnie w toku rozwoju filogenetycznego gatunku ludzkiego (rozdział VII). Zaprezentowane argumenty potwierdzają, że działanie umysłu ludzkiego – przy udziale czynników kulturowych – zależy od tak złożonych uwarunkowań, że nie sposób objaśnić wszystkich fenomenów funkcjonowania ludzkiego umysłu za pomocą klasycznych pojęć teorii ewolucji, takich jak adaptacja. Wydaje się więc, że konfabulacyjne zdolności naszego umysłu są raczej wstępnym, bo egzaptacyjnym dopasowaniem do działania w środowisku kulturowym.

W zakończeniu książki podsumowuję uzyskane wyniki badań, a w bibliografii przedstawiam najnowsze prace, w których poruszono zagadnienie konfabulacji oraz tematy nawiązujące do rozumienia tego zjawiska. Problematyka ta znajduje się jeszcze na etapie analiz empirycznych, jak wskazują na to choćby badania Hirsteina.

Przedstawionej w pracy problematyce w polskiej literaturze nie poświęcono dotąd szerzej zakrojonych studiów. Jednak rosnące zapotrzebowanie na humanistyczno-biologiczną refleksję nad tym zjawiskiem sprawia, że w ostatnim czasie intensywnie rozwijane są właśnie badania epistemologiczne i kognitywistyczne. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, iż wyprzedzają one w tym zakresie usystematyzowane badania eksperymentalne. Książka niniejsza mieści się w nurcie teoretycznym (epistemologiczno-kognitywistycznym).

Pozostaje mi jeszcze podziękować wszystkim osobom, które przyczyniły się do powstania tej pracy. Dziękuję przede wszystkim Profesorowi Krzysztofowi Łastowskiemu za merytoryczną pomoc, inspirujące dyskusje, a także krytyczne uwagi i wskazówki. Wyrazy podziękowania składam również Profesorowi Andrzejowi Klawiterowi oraz Doktorowi Piotrowi Przybyszowi za podsuniecie ciekawych pomysłów oraz konstruktywną krytykę prezentowanych przeze mnie zagadnień. Wyrazy wdzięczności składam także na ręce Koleżanek i Kolegów z Zakładu Epistemologii i Kognitywistyki za inspirujące debaty oraz intelektualną atmosferę, która przyczyniła się do powstania wielu idei tej pracy.